

Tornai József univerzitása

Tornai József: *Villámsújtotta kor*

ornai József könyve, a *Villámsújtotta*

GONDOLAT KIADÓ,
2005

s ugyanúgy önmaga meghatározásáért vív, immár több mint fél év-

kor olyan olvasónapló, amely több évtizede folyamatosan írott, esszé-rangú könyvszemlékből, kritikákból, különféle művekből kiragadott művészetbölcseleti kérdések mintavételeiből állt össze. A műfaj meghatározását – Tornaihoz illően – legszívesebben metaforára bízám: szellemi világljárás, a költő földkörüli utazása ez, melyben az olvasmány által gerjesztett, közhasznú gondolatnak nagyobb szerep jut, mint az ismertetésnek. A XX. századi irodalom szemléje kiterjed a jól bejárt hazai tájakon túl Európára – a skandinávoktól a görögökig, spanyolokig, portugálokig –, kitekint a két Amerikára Alaszkától Chiléig, szétnéz Ázsiában, Közel- és Távol-Keleten, a kelet-közép Indiában, el látogat Ausztráliába és Afrikába. Átfog hat világrészt, s ahogy sorra veszi a különféle nyelvetterületeket, nemzeteket és kultúrákat, a mindenre kitekintő pedantériát mellőzve is a teljesség érzetét kelti az olvasóban. Természetesen relatív teljességről van szó: a költészet, a széppróza és az esszé mellett a drámának szerényebb szerep jut.

Ez a viszonylagos teljesség nem akar versenyre kelni a tudományos rendszerezéssel. A maga személyességében mégis megbízhatóbbnak vélem, mintha egy kutatói munkaközösség állított volna össze körképet a nagyvilág XX. századi irodalmából. Azért gondolom így, mert ismerem – vagy ismerni vélem – a szűrőt. Azt a szellemi lelkesedést és egyetemes érdeklődést, azt az olvasói érzékenységet és elfogultságot, amely Tornai József költőt, író-t és gondolkodót jellemzi. Ismerni vélem hősie, mono- és multimániás küzdelmeit, amelyeket a szellemi tér s idő meghódításáért

százada. Megtapasztaltam egyéni és nemzedéki sajátosságait, számtalanszor szembesültem megvilágító erejű fölismeréseivel csakúgy, mint a következetességéből eredő, néha radikálisan túlhajtott ítéleteivel, a kockáztatás merészségéből fakadó tévedéseivel, amelyek persze nem biztos, hogy tévedések – engem is félrevezethetnek saját vesszőparipáim. Megbízhatóságát növeli, hogy sokszor olyan műveket boncolgat, amelyek magyarul még nem is hozzáférhetők, vagy amelyeket ő maga fordított anyanyelvünkre; ezzel szinte lefegyverző előnyhöz jut az irodalmárok többségével szemben.

A könyvet olvasva legalább annyira fontos volt számomra Tornai József mélyebb megismerése, mint az, amit ismertem, hiszen egyik legkezdeményezőbb kedvű költő-gondolkodónkról van szó. A negyed évszázada készülő, 430 oldalra rúgó könyvet a benne levő információkkal és kommentárokkal együtt nyugodt szívvel nevezhetném akár Tornai József egyetemének is, hozzátevé, hogy ez csupán az egyik tanszéke a Tornai-féle univerzitásnak. Mert van egy par excellence esszéíró Tornai József is, akit például *Az iblet sötét és világos foltjai* című kötetéből ismerem. Ott a nagyobb lélegzetű művészetbölcseleti és művelődéstörténeti témák, mondhatni, az elméletírói teljesítmények csábítanak minket arra, hogy csatlakozzunk hozzá mint kalauzunkhoz. Más esszéköteteit és memoárjait is figyelembe véve, kitetszenek számomra azok a gondolati főmotívumok – nevezhetném őket Tornai „lemezeinek” is –, ame-

lyek vissza-visszaköszönnek írásaiból. Le-mezei pedig nemcsak a dogmatikus gondolkodónak vannak, aki azt hiszi, hogy minél többször mond el valamit, annál inkább hisznek neki, hanem annak is, aki megszenvedett a maga igazáért, s így joggal hiheti magát igehirdetőnek, új fogalmak, eszmék keresztelő Jánosának.

A mintegy másfélszáz magyar és világ-irodalmi művet bemutató és kommentáló írásokból mozaikszerűen kirajzolódik Tornaival világleképe. Ennek vázlatzerű jellemzésül gyűjtöttem össze egy kis csokorra könyve visszatérő motívumaiból.

NÉPKÖLTÉSZELET ÉS VILÁGFOLKLÓR

Talán nem öncélú paradoxon, ha kimondom: Tornaival akkor a leeurópaibb, amikor ezekről ír. Az európai ember nem (vagy nem csak) attól európai, hogy igyekszik átvenni és folytatni elődeinek tudását. Az európainak alighanem a legfontosabb vonása, hogy – Ib-sennel szólva – nem elég önmagának. Az európai ember az, aki be akarja járni a világot Odüsszeusz és utódai, Marco Polo, Amerigo Vespucci és Kolumbusz Kristóf óta. Goethe és Montesquieu a perzsa irodalomban, Nietzsche a perzsa vallásfilozófiában, Schopenhauer még keletebbre kereste az Európában föllelhetőnél külön igazságot, Gauguin a távol-keleti, trópusi szigetvilágban, Picasso és Matisse fekete-Afrika művészetében. Henry Moore a közép- és dél-amerikai szobrászatban tájékozódott, Bartók a szomszéd népek és az arabok folklórájában, Weöres Sándor pedig a hindu, a kínai és tibeti észjárásban, a brahmanizmus és a buddhizmus bölcséletében fedezett föl magának példaképeket s jól integrálható gondolati építőelemeket. Tornaival, aki a világfolklór nagy honosítója Vikár Béla, Weöres Sándor, Képes Géza, Rákos Sándor és néhány fiatalabb kortársa mellett. E mesterekhez hasonlóan, de elméletíróként talán még következetesebben a folklórizmus által érvényesíti európaiságát. Szándéka mégsem pusztán alámerülés a múltban és nem is a

klasszikus európai hagyomány „leváltására” tett kísérlet, hanem integráció a modern ember, a modern ízlés, kultúra és életvédelem érdekében. Elődeivel és legkiválóbb nemzedék-társaival együtt ő is a nagy vérátömlesztők közé tartozik. Művelődésünkben betöltött szerepét, úgy vélem, még megközelítőleg sem tudatosítottuk.

SZÜRREALIZMUS

Erről már jócskán esett szó Tornaival kapcsolatban (olykor több is a kelleténél); a Nagy Lászlóval, Juhász Ferencsel kezdődő és Csoóri Sándorral folytatott felsorolásokból ritkán szokták kifejeletni. Nem szabad azonban elhanyagolni a különbséget, az egyéni sajátságokat sem, amelyek őt és csakis őt jellemzik; a szürrealizmus önmagában túlon túl tág fogalom, mégsem fér el benne minden, ami Tornaivalt jellemzi. Ebből a könyvből is kitetszik, mennyire fontos neki Goethe és Blake, Baudelaire és Rilke, Whitman és Gottfried Benn, Yeats és Eliot, Ezra Pound és Fernando Pessoa, Zbigniew Herbert és Kundera vagy – hogy prózáírókat is említsek – D. H. Lawrence, Camus vagy Virginia Woolf. Kedvencei közt említendő Éluard-tól Dylan Thomasig számos szürrealista is, de az előbbi felsorolás aligha engedi meg az egyértelmű szürrealista minősítést.

A szürrealista (vagy szürrealisztikus) irányzathoz sorolt Tornaival az, aki talán a legmódszeresebben épít légihidakat az európai tradíció és a tengerentúli kultúrák, a folyammenti birodalmak és a törzsi műveltség, illetve a modernek között. Lévy-Strauss, Albert Schweitzer vagy a költőnek is, gondolkodónak is remeklő Octavio Paz neki mintha többet mondana, mint másoknak: úgy beszél írásaikról, mint akit személyesen szólítottak meg. Gondolkodásában a vadászkultúrák, a „primitívek” és a nagy ókori kultúrák műveltségi köréből származó költészet, illetve a nomád és a falusi életmód táplálta folklór egyformán becses azal, amit általában európainak tartunk: a

cél az ember minél mélyebb megismerése és minél teljesebb felszabadítása. Az ösztönöket ugyanúgy meg kell ismerni, és az őstársadalmakból okulva ugyanúgy ki kell szabadítani a mesterségesen köréjük emelt gátak közül, mint ahogy a középkor végétől kellett elhárítani a tudományos észjárás akadályait, amelyeket a vallás állított eléje. Tornai tudja, hogy a művészet a legalkalmasabb arra, hogy a gátszakítást szabályozással párosítsa. Érdeklődése találkozik a XX. század egyik vívmányával, a mélylélektanral is, amelyet ugyancsak szerephez jutott költészetében és esszéírásában.

EROTIKA

Tornai számára az emberismeret nem csupán az agy belterjes kalandja: az egész ember szabadsága lebeg a szeme előtt. Az erotikát – amit megfigyelésem szerint ő nem szokott olyan mereven szembeállítani a szexszel, mint mások – mindnyájunk rejtett vagy veszendő kincsének tartja, melyről bűn lemondani. Ha ezt fölfedezi a művekben, a szerzőnek félig már nyert ügye van: számíthat Tornai rokonszenvére. Az erotika és a szex közti eltérést azonban, úgy vélem, nem lehet eltüntetni, mert úgy az emberi viszonyok etikai alapját semmisítenénk meg. Tornai külön gondot fordít erre, amikor a természeti népek szokásait tanulmányozza. Az ő morális szokásrendszerükben egyszerűen nem áll szembe egymással a szex és az erotika. Persze nem minden természeti nép szokásait fogadjuk kritikátlanul – a különféle előjogokra gondolok, amelyek elfogadhatatlanok. Nem az önmagát s az értékeket fölélő hedonista, hanem a testi-lelki-szellemi teljesség jegyében kibontakozó ember lebeg Tornai szeme előtt.

FILOZÓFIA

Jól vigyázzon a parodista, ha Tornainak a „primitívekre” vagy még igazságtalanabb szóval a „vadakra” irányuló érdeklődését karikírozza. Tornai az európai gondolkodók

legmagasabb kilátópontjai felől tekint szét a törzsi kultúrákban és a különféle népek falusi műveltségében. Tisztában van vele, hogy a homo sapiens fejlődése, melynek során a „fehér civilizáció” birtokába vette a Földet, mekkora kockázatokat okozott vívmányainak „melléktermékeivel”, s ezeken nem csak a fizikai környezetszennyezés érteendő. Tornai kitüntetően méltatja, és el is várja a filozófia jelenlétét a művekben (közvetett formában akár), mert e nélkül szerinte nincs korszerű irodalom. Kedveli a paradox gondolatokat, nem a mostanában oly divatos nyelvi játékok kedvéért csupán, hanem mert fölismerte az igazság kétarcúságát, az eltérő alapról megközelített dolgok természetét. Hogy ez mégsem jár nála a valóság „elrelativizálásával”, azt az írásai-ba szőtt sorstapasztalataival is szavatolja.

VALLÁSKRITIKA

A vallásos gondolkodásról gyakran esik szó Tornai írásai-ban. Ha élményhez kapcsolódik, akkor megbecsülően, ha viszont erkölcsi előírások, dogmák és korlátozások formájában merül föl, akkor kritikusan. Az ember szabadságra született, és tudatosan kell törekednie arra, hogy önmagát megvalósítsa. Ha a vallás korlátozni akarja törekvésében, akkor el kell utasítani. A kereszténység második évezredéről nem sok jót tud mondani Tornai: gátat emelt a tudományos gondolkodásnak, a szexuális szabadságnak, az egyéni döntésnek, felelősségnek. Erősen rokonszenvez viszont a buddhista gondolkodással, amit – észjárását követve – nevezhetnék akár ontológiai demokratizmusnak is. Kiterjed az erdők, mezők, vizek lényeire és a kozmoszra csakúgy, mint az emberi társadalomra. Elutasítja a hierarchizmust, amelynek oly sok változatával szembesült.

TERMÉSZETKULTUSZ

Tornai természetimádó, de természetfilozófiája eltér a régi költők panteizmusától: a természeti jelenségek istenítését nem ön-

célnak tekinti. A művészet képi látásmódja bizonyos mitikus szemlélethez kapcsolja, amely egyesíti a vallást és a filozófiát. Az ember önmegismerését a kozmikus létezés tudatosítására és a társas élet szolgálatára szeretné fordítani. Nem pusztán panteista szertartásként kezeli a természettel való azonosulást, hanem létformának tartja. Nem tudtam eldönteni még, hogy hívő, azaz vallásos költő-e, vagy sem – talán egy nehezen definiálható, egyéni változatban létező vallás követője –, de gondolkodói mentalitása szememben az Istennel azonosuló emberre utal. Ez az azonosulás pedig csak a teljes élet elvének és a dolgok rendeltetésének megfelelően valósulhat meg. Tornai elmondhatná Petőfivel: „A természet vadvirága vagyok.” S hozzátehetné a jelzőt, hogy intellektuális vadvirág. A papírból, viaszból és szintetikus anyagból készült művirágok korában ez fontosabb, mint bármikor.

EGZISZTENCIALIZMUS

Tornai könyvelemzéseiben kitüntetett szerepe van ennek az etikára épített XX. századi bölcseletnek, amely roppant felelősséget ró követőjére. A lét abszurdítása és az ezzel szembeni lázadás gyakran ismétlődő vonása írásainak. Létünk alapvető elentmondása a véges élet és a halhatatlanságról fogalmat alkotó tudat közt feszül. Örök és mulandó ellentéte rontja meg a legnagyobb emberi érzést, a szerelmet is. Alkatilag nem forradalmár, de művészetfilozófiája és etikája a jobbra törekvő, lázadó embert formázza. Ennek mélyebb feltárása verselemzői feladatként áll előttem.

STILISZTIKAI-POÉTIKAI REFORM

Az iskolamesteri gondolkodást éppúgy nem tűri Tornai, mint a műveletlenséget. Esztétikai szemlélete nem eklektikus, hanem integratív. Ha egyik kedvence, Rimbaud normája a „modernnek lenni mindenestül” elve,

akkor Tornai ezt így egészíthetné ki: *modernnek és ősinek lenni mindenestül*. Ismeri és figyelembe veszi a posztmodern észjárás számos változatát is, de nem szeretne újabb zsákutca-ba tévedni. Szintetikus szemléletének poétikai konzekvenciáit ki kellene tapogatni költészetében is: ritmikában, képalkotásban, kompozíciós elveiben, versalakzataiban, egyszóval nyelvezetében. A közismert poétikákkal nem sokra mennénk a vizsgálódásban. A jambus, a jól csengő rím vagy a klasszikus formák rutinos alkalmazása, tudjuk, nagy becsben áll a magyar költészetben, még a szabad vers sok évtizedes terjedése után is. Tornainál ez kissé leértékelődik, és más szempontok kerülnek előtérbe: azok a nyelvi formákban kifejezhető lelki megnyilvánulások, amelyek a magyar és a világlöklörban honosak. Ő sem bújhat ki persze a klasszikus poétika virágfüzérés igájából a parnasszista kultúrával verselő Baudelaire és mások fordítójaként, Szabó Lőrinc, József Attila és más „formaművészek” alapos ismerőjeként. Műbírálataiban és elemzéseiben sokszor mégis olyan poétikai törvényszerűségeket állít reflektorfénybe, amelyeket hiába keresgélne a *Nyugat* emlőin nevelkedett esztéták íásaiban. Ady, Nagy László és más szintetikus költők követője ő elsősorban, akinek univerzális poétikai szemléletet kellett kialakítania, és újszerű *poeta doctus*ként tudatosítania.

Nem állíthatom, hogy nem hökkentett meg némelyik megállapítása. Van, amikor hibáztat valakit, amiért mást elmarasztal. Amiért megsüvegei kiváló költőnk, Marsall Lászlót, azért megdorgálja annak egyik ifjúkori példaképét, René Chart: „Char nem tudja, mit beszél, vagy nem törődik bele, hogy csak a századok óta lerakott síneken közlekedhetnek a mondatok?” – kérdezi, s ezt a kérdést Marsall vagy Weöres egyik-másik halandzsaversével kapcsolatban is föltehetné. Én inkább csak azt a kérdést vetném föl, a költői játékszenvedélyt mindig tiszteletben tartva, hogy a poézis lehet-e *csak* játék, illetve, mi az a mérték, amelyhez a költőnek ezen a téren igazodnia illik, és mi minden kell még a poézishez a játékon kívül. Charnál persze

nemcsak játékról van szó, hanem az avantgárd formabontó és romboló dühéről is, ami a húszas években szükséges volt, de már akkor is kevés volt egyedüli koncepciónak.

TÁRSADALOMSZEMLÉLET

Ki kell térnem a társadalmi értelemben vett szabadságfogalomra is, amely Tornai esztétikai nézeteinek mindig aktuális nyomatékot ad, tekintettel az ezer és ezer sebből vérző emberiség állapotára. Viszonylag nem sokat politizál Tornai, de „Muszáj-Herkules” szerepét ő sem taszítja el magától. A szabadságért, az egyenjogúságért és a testvériségért mindig figyelemre méltó szavai vannak.

Érzem írásaiban az alulról fölfelé ható, demokratikus életakaratot, a személyes, a nemzeti, nemzetiségi jogokat korlátozó hatalmakkal szembeni ellenszenvet és az igazságtévő szándékot. Könyvéből kiderül, hogy a földkeresség bármely kisebbségi helyzetben levő, fizikai vagy szellemi létében fenyegetett, kultúrájában korlátozott, kihalással fenyegetett népének sorsát személyes ügyének tekinti, és szóvá teszi. Ha ezt konzervatív jellegzetességnek tartják valakik, azon az alapon, hogy e népek sorában Tornai a magyarságról sem felejtkezik meg, akkor bajok lehetnek a progresszióról alkotott fogalmaikkal.

ALFÖLDY JENŐ

Angyalnyelv és anyanyelv, avagy „én a dikcióm vagyok”

Penckófer János: *Boldogasszony-tenyere*

Penckófer János
verseskötete ere-

MAGYAR NAPLÓ KIADÓ,
2005

szó, amely alapvetően
vallomásos, illetve láto-
másos karakterű.

dedi műfajjelölő önmeghatározással lep meg: „Sétaminta érc- és cimbalomhangzatban huszonegy számozott helymegjelöléssel.” A könyv elejére a költő Balassi Bálinttól választott mottót: „Éneklem ezeket elkeseredett [szöveghíven: *megkeseredett*] szívvel, / Várván Úr kegyelmét fejemre szent lelkével, / Tétova bújdosván, / Bűnömön bánkódván, / Tusakodván ördöggel.” A megidézett textusok a keresztény gondolat- és kultúrkörhöz kapcsolják az alkotói szándékot: a verseket ebbe a szemantikai mezőbe kívánja illeszteni általuk a költő. Az iránymutatásra szükség is van, hiszen egészen sajátosan megkomponált szerkezetű összeállítással, illetve a lehetséges jelentéstulajdonítást jórészt önmagából eredeztető, implicit nyelvezetű lírával szembesül az olvasó. Olyan jelképesítő metafora- és képhasználatú költészetről van

Maradva egyelőre a kötetszerkezetnél, elmondható, hogy mintájául szolgálhatott a Balassi-kódex, ami a versek számozott sorrendbe állítását, valamint – egy más megközelítésben – az egyes opusok hosszú, több soros, a vers témáját összefoglaló címmel való ellátását illeti. A könyvvégi *Mutató* szerint a negyvenegy vers csökkenő számozással követi egymást (sok számot a bak stilizált zodiákus jele helyettesíti – a szerző a bak jegyében született!), s a sorozat – sajátosan – a 38. számmal kezdődik, eljut a nulláig, ahonnan immár növekvő rendben áll a negyvenedik vers a harminckilencedik után. Ekképpen a visszazárás, a cirkulusba kapcsolás – az értelmezőt megkísértő elképzelésének – lehetősége sérül. Mire vonatkozik ez a negyvenes, pontosabban

negyvenegyes mennyiség? A költő a séta negyven napjáról ír, ezért is indokolt a felvetés, hogy a nulla jelölés most valódi zéró pontot, új kezdetet mutat, s tovább erősíti ezt a vélekedést, hogy az ehhez a számhoz tartozó címben „metamorfózisról” olvashatunk. Azaz a visszaszámlálás egy fordító ponton irányt vált, s tulajdonképpen a növekvő számsorrend logikájába fordul át. A kezdőponttól így is eljutunk a kijelölt végső pozícióba, ám az a megkonstruált rend, amely valamiféle visszaesést, a kezdőpontba való visszatérést mutatott, végső soron ön maga fonákját is magába foglalja. A metamorfózis zérus pontja tehát egyszerre a vég és kezdet helye.

S vajon miért idézi meg a költő Pál apostolt? Nos, nemcsak a kompozíció elé illesztve, hanem a legutolsó versben is megteszi ezt. Pontosán megjelöli, honnan idézi az egyházatyát: a korinthusbeliekhez írt II. levélből citálja: „ha testen-é, ha testen kívül-é, az Isten tudja”. Az értelmezés szempontjából hasznosnak látszik hosszabban elidőzni e helyen. Álljanak itt Pál szavai tágabb szövegösszefüggésben! „Ismerek egy embert a Krisztusban, aki tizennégy évvel ezelőtt (ha testen-é, nem tudom; ha testen kívül-é, nem tudom; az Isten tudja) elragadtatott a harmadik égig. [...] Elragadtatott a paradicsomba, és hallott kimondhatatlan beszédeket, amelyeket nem szabad embernek kibeszélnie. [...] És hogy a kijelentések nagysága miatt el ne bízakodjam, tövis adatott nékem a testembe, a Sátán anyyala, hogy gyötörjön engem, hogy felettébb el ne bízakodjam” (*Pál II. levele a korinthusbeliekhez*, 12). Lám, a Ballasi-móttó – „Tusakodván ördöggel” – rögtön értelmet kap.

Belső, lelki küzdelem foglalatja tehát Penckófer János műve. Egy olyan küzdelemmé, amely háttérben drámai életrajzi momentum áll. Amit ebből a kritikusi szemérem – kizárólag a megértés elősegítése céljából! – tudni engedhet, ennyi: a szerző évekkel ezelőtt súlyos betegségen esett át, melynek során közvetlen életveszélyben

volt. Utalások találhatók erre a versekben is: műtőről, orvosról, hasi feltárásról esik említés. A költemények elvont, álomi, olykor szürrealisztikusnak ható képi világa, az „éterálmódás” dimenziója ekképpen konkretizálható ténybeli eredettel bír. Ez a körülmény azonban valóban csak a versek születésének feltárását hivatott szolgálni. Ami ezen messze túl mutat: a lírikusnak – a felszínes olvasásban talán önmagába zárodónak feltűnő – nyelvi világa nagy időbeli és szellemi mélységeket képes a felszínre hozni. Penckófer János több tekintetben önálló költői mitológiát teremt, melynek feltárolul kapui egyszerre nyílnak a múlt mélységes mélye felé, s az égbolt fizikán túli, mennyei tereinek irányába. Amolyan „időn átütő” beszéd a poétái, önálló idő- és térdimenzióval.

Nehezen felfejthető ez az összetett, hiátusokkal, absztrakciókkal szívesen élő versnyelv. Értelmezési forrásvidéke a keresztény hagyományban, a görög mitológiában, a magyar törtélemben és mondavilágban, a csodaszarvas-mítoszban, az irodalmi műveltségben, a technicizált kortárs világ tárgyi valóságában és a számítógépek konstruálta digitális virtualitásban egyaránt fellelhetők. A saját nyelvre találás, az innovatív nyelvteremtés ambíciója is megfigyelhető e verbális felszín takarása mögött. Tallózzunk egy kicsit a penckóferi kifejezésekben: szívvirág, angyallobogó, Legnagyobb Hiányzó Nincs, Emlékevolúció, Lepkekovács, Hallott Hangok Útja..., s még hosszan folytathatnánk a különös hangulatú szóötletek sorát. A *Boldogasszony-tenyerének* hatalmas, a részeket a homogén retorikai elemek által egységessé formált monológja rendkívül izgalmas költői kísérlet hordozója. Olyan lélekutazás, amely az önkeresés, az önmegértés és az önteremtés útját járja be, miközben a művészi kifejezés egyéni változatával próbál előállni, ugyanakkor az egyetemessel is kapcsolatba kíván lépni. Ebben a gondolatvilágban a megszerzhető tudás az anamnézis, a visszaemlékezés révén érhető el.

Hármas és duális jelentésbeli struktúrákat használ a megnyilatkozó. Egymásba kapcsolódik a „műtomozi” látomásának, a személyes emlékezetben való bolyongásnak és a nyelvben való közlekedésnek a szemantikai síkja. A versbeli megszólalás ugyanakkor az egyes szám első és harmadik személy közötti interakció, a konfesszió és a függő beszéd, a belső és külső nézőpont egymásra vonatkozása révén teremt bizonytalanságot a beszélő alanyiségének kérdésében. Ez a rögzíthetetlen alanyiség egyszerre lehet „gyilkos, áldozat s az igazságot kergető bohóc”. Ugyancsak a hármasság jelentésirányító funkciójához illeszkednek a test, a hang és a személyiség „összefüggő titkai”. A kétarcúság jegyében egyszerre, egymást feltételezve jelentkezik a nyelvben létezés és a személyiség megragadhatóságának gondja. Ez egyben az értelmezés kihívása is: „Hát mi az, ami összeköti az egymástól távol eső képeket? Melyik nyelv lesz képes fölfedni az összefüggést? Vajon az, amely a hallgatás mögött mondja magát, vagy az, amely előbb-utóbb úgyis áttöri ezt a némaságot?” A nyelvi kettőség feltételezi a beszélő hasadtságát is: „Beszélnem kellene magamról, aki szájára veszi a megnevezhetetlenségedet. Arról, hogy tudom, ez az én csak félig vagyok én.”

A megnyilatkozás kétféle lehetősége mégis látszólagos. Az egyik lehetőség ugyanis a hallgatásé. A kifejezhetetlenség Pál apostol-féle lehetetlensége. „Angyalúrt” tapasztal a költő „dolgai között”, s a „nyelv angyalai” némák. Penckófer János verseiben a hallgatásnak fontos feladata van: megnyugvást ígér, s ez a „mondat angyalának” érdeme. Ezekben a kifejezésbeli hiányokban keresi folytonosan magát a megszólaló. Nem minden eredmény nélkül, hiszen a beszéd lehetősége nemhogy adva van, hanem szükségszerű, ahogy a lírikus írja: „legszebb misztériumaink felől újabb és újabb jelek kényszerítenek megszólalásra”. Am az emlékezés töredezettsége, csapongása, az „éterálmódás” látomásának átforgató suggesztői akadályokat gördít az egyéni

önkifejezés után áhítózó verbális cselekvés útjába. A megszólalás esélye egyik oldaláról kiszolgáltatottságot tükröz. A beszéd és a beszélő ugyanis elválasztható egymástól. A nyelv önműködése maga alá gyűri használóját. Magát írja a „sétanyelv”, ugyanis a nyelv térbeliesül, melyben-ahol „sétálni” lehet. Az egyedüllét terévé válik, amolyan labirintussá, ahol eltéved az önmagát kereső. A „sétamondás” – mint a versbeli beszéd sajátos műfaji definíciója – valójában magányos bolyongás örökölt megfogalmazások, kényszeres kijelentések, óhatatlanul feltululó, elővillanó emlékképek, azaz a nyelv birtokolhatatlan és tudatosan uralhatatlan – vagy akár hiányosnak tetsző – eszközkészletében és létdimenziójában. Ebben az összefüggésben jelenik meg a pusztulás, a „gyilkoló kísérlet a magát író sétanyelvben”, amely „megaláz”, s ezzel párban merül fel a halál félelme. A „sétamondat” nem hazája, írja a költő, ezért a szó kvázi fegyverré alakul az önvesztést jelentő „ördögítő szándék” ellen. „Hányféle beszélő pusztít benne”, hangzik fel a felismerés hangja. Az önfelszámolás felrémelő kísértésével van dolgunk, afféle szükségszerűséggel. Emlékezzünk Pál szavaira! Az embernek nem adatott meg a lehetőség a végső igazság kimondására. A megoldás tehát az lenne, hogy önmagát mint akadályt kellene kiiktatnia a bizonyosság elérésének útjából? Hiszen a vízió üzenetének hazája egy másik valóság. A nyelv alanya legyen maga a nyelv? Vagy a mögötte sejtethető szellemi erő? Mert „nem tudni, ki az igazi áldozat”, s a beszéddel próbálkozó állítja: „Megérezte a pusztulást, egy élet küzdelmét ebben a nyelvben. Akkor már tudta, hogy sosem sikerül kimondania, miért a repülés, miért az egész gyermekkort magába záró mosolygás, mert semmit sem ő alakít, mert nem is ő beszél, nem az én beszél.” Az „önmentés” feladata viszont nagyon is fontos, mutatja ezt Kányádi Sándor *Fától fáig* című versének megidézése.

Megmutatkoznak más lehetőségek is. A megnyilatkozás áttetszővé tétele, az az álla-

pot, melyben „átüt rajtam a világ”, ahol egy idegen nyelv, az angol fedi el a kifejezés deficitjét. Vagy elképzelhető egy önálló, saját virtuális nyelv és külön bejáratú világ, afféle tiszta költészet teremtése. Az egót kecsgetető kísérlet, miáltal „egy ismeretlen nyelv jelöli újra be az értelem hiányát”. Találni is a szövegben efféle kifejezéseket: ziemelk, lesenk, Keita... Ennek a gesztusnak a következménye viszont a közlésképtelenség, a pszeudonyelv, egy beszéd emlékezetévé válás. Ezek a próbák az önkeresés útvesztőinek bizonyulnak. Akkor inkább a némaság? Nem, mert ott a poézis újabb esélye, a „vershallás” helyének megtalálására, „ahol a pusztítás csodája és a teremtő önismeret összeér”.

Míg a hallgatás az angyalok nyelve, addig a beszéd egyetlen autentikus megvalósulása az anyanyelvben történhet. Nagyon szép költői kifejezést adja ennek az ősi bizonyosságnak Penckófer János: „akár csillagokon, akár billentyűkön jár a gondolat: a fiúsors az anyasors nyelven virágzik, és e megszólalásból indul a beszédátkezés”. Átkelés hova? Az univerzális értelmű hazába. Az út azonban fájdalommal viselő. A fájdalom az, „ami nyit és zár a mondatok és világok között”, az „énre nyitó vers” fájdalma mindennek a záloga. A témához kapcsolódóan megjelenik a költő verseiben a hontalanság, az anyanyelv-, illetve a közösségi emlékezetvesztés és a nemzethalál félelme.

Bevallása szerint a poéta „ima- és szövegszonmaradványokból” dolgozik. A könyv egyik kiemelkedő verse, **MELYBEN TUDOMÁNYOS FÖLÉNNYEL SZÉTSZÁLAZÁK HIVATÁSTUDATÁT, ÉS BEBIZONYÍTJÁK, HOGY ÉDESANYJÁNÁL SEM ALAKULHATOTT KI SEMMIFÉLE LELKIFURDALÁS A DON-KANYARNÁL HŐSI HALÁLT HALT TESTVÉRE MIATT, NEKI PEDIG NINCS KÖZE SEM AZ OROSZ TÉLHEZ, SEM A MAGYAR VÉRHAVAZÁSHOZ** elnevezésű opus például éppen a tragikus családi és nemzeti veszteség megidézésének nyelvi nehézségeiről szól. E fenyegetésekkel szemben magaso-

dik fel az anyanyelv kulturális öröksége, hordozva a jelenségek szétszórtságát egységben látó holisztikus szemléletet. „Mi mindannyian kiválasztottak leszünk”, olvasható a profétikus kijelentés a könyvben, mutatván, olyan szavakkal áll elő a lírikus, melyekkel „ma már szinte senki sem mer előhozakodni”. Ennek örvén állítja fel a lírikus a Boldogasszony-tenyerének szimbólumát. A pogány hitvilág nagyasszonya és Mária alakja szervesül hagyományosan egybe ebben a fogalomban. „Boldogasszony-tenyerén jár, aki egybelátja mind a napfordulók, mind a napéjegylenlőségek íveit, látja összeérni a világfák koronáit, s látja magát futni: át a digitálhálózat Óperenciáján, át az elsüllyedt hazák idején, át a világ legszebb nyelvén...” – vallja a költő. Önsorsmetaforát is teremt egyben tehát, és hazajelképet: „de aztán mégis turistaként érünk a saját hazánkba: [a szerző kárpátjai! – P. E.] Verecke: Boldogasszony-tenyere és örök Napbetű, hát világítsatok és világosítsatok meg a Magyar-betű, Mennyországkulcs előtt állókat”.

A kötet centrális, „zéróponos” verse a **METAMORFÓZIS, MELYBEN A FLAK SORSÁRÓL SZÓLÓ ÁLOMI BESZÉD ÚGY FOROG EGY SZÉPSÉGES KANTÁTA KÖRÜL, MINTHA E PÁLYÁT KÉTFÉLE KOSZORÚ IS ALAKÍTANÁ: AZ EGYETLEN TÖVIS-, ÉS EGY SAJÁT-SÁGOS SZONETT-**. A csodaszarvas-mítosz az egész összeállításon végigvonuló motívuma az alapja a hatalmas ívű látomásosmetaforikus karakterű vallomásnak, amely valóban a szonettkoszorú formai jegyeit idézi fel tizenöt darab, egyenként tizennégy soros szakaszaival. A hatalmas időbeli és térbeli távlatot befogó – Mezopotámiától korunk Teléig ívelő – kompozíció az azonosságvesztés, a nyelv- és nemzethalál fenyegetésével szembeszegülő művészi és emberi hitvallás. Az ősi jelképek ösvényén, a „szarvasnyomon” járó költő a „titkok kapuján túli hazából”, a scienta sacra világából eredezteti lelki-szellemi útkeresésének értelmét. A jelen tagadásával ütközteti a „visszaút-tagadó” Csodafíú-Szarvast, azonosulni vágyván alak-

jába foglalt jelképével, a szállóige üzenetével: „Csak tiszta forrásból.” Az egyetemesség- és újjászületés-szimbolikát Penckófer Jánosnál át- meg átszövi jelenünk kiábrándult szkepticizmusának figyelmen kívül hagyhatatlan hatása. Ezért ma-most így fogalmazódik meg a vállalás: „Fájni fog az egyik vállamon a Nap, / a másikon a Hold, de fájni fog az / összes húnyó csillag együtt / és külön-külön, mert ha már nem / mondom táltosmagánynak ezt a / sorsos félelemközvetítést, ha nem / nevezem sámánörökségnek ezt a / gigabájtokba átmentett kegyesség- / kérést, azért még érezhető lesz e / fájlok újhonfoglaló természete / szerinti lódobogás, regő, Kelettől / Nyugatig, regő rejtem, regő rejtem, / s agancsösvényei kijelzői közt a / *Csodafű-Szarvas*”. Bizonytalán már e néhány sor lejtéséből, képhasználatából, méltóságából is érezhető, hogy egyénivé

alakított, „megtalált” hang szól a versszakból. Leginkább zsoltáros ez a tónus, az Istenhez fordulás hangja. És prófetikus is. „Újhonala-pítókról” beszél, akik az ősi tudás és a vallásos hit öröksége által visszavezetnek bennünket létünk értelemadó forrásához.

Látható tehát: kortárs költészetünkben párját ritkító lírával van dolgunk, a bartóki modell sajátos, XXI. századi változatát megszólaltatóval. Enigmatikus ez a nyelv, mégis annyira ismerős. Akinek még fontos az irodalom azonosságtudatot építő és megtartó szerepe, akit még érdekel a sorsköltészet, az vegye észre Penckófer János művét, s ne hagyja elveszni a közöny mocsarában! Így lehetünk – általa is – ismét „örökmosoly” által összetartozók.

PAPP ENDRE

Törvény a közöny?

Székely Szabolcs: *Kilenc másodperc reggelente*

Székely Szabolcs kiforrott versvilágán,

PARNASSZUS KIADÓ,
2005

lenc másodperc reggelente), a megtestesült könyvnyedség, csúfondáros-

létén a szerző tényleg fiatal, sokan megütközhetnek, még többen irigyelhetik. S itt nemcsak a virtuozitásra gondolok, a Dzsajadévától Nagy Lászlóig húzódo ritmus- és formakincs felhasználása, hanem a gondolatiság, a láttatás, az érzékenység magas fokát is görcső alá veszem. Három esztendeje, amikor hazafelé tartottunk az egri Parnasszus táborból, a vonaton megmutatta nekünk *Ecloga* című versét, melyben egy párbeszédbe tördelt hexameteres vers metamorfózisának lehettünk tanúi. A költemény témája a témánélküliség posztmodern „jajsikolya” volt. Az *Ecloga* cím gunyoros odabiggyesztése egy újfajta költészetet előlegezett, mely most beérve, kötet formájában szüretelhető. A Parnasszus *Új Vizeken* sorozatának XIX. darabja, Székely Szabolcs új könyve (*Ki-*

ság – egy városi igris pontos jegyzeteit tartalmazza az élet hétköznapi is emelkedett dolgairól.

Jellemző a kötetegészre, ezt fölöttébb furcsállhatjuk is Szabolcs életkorát tekintve, az értékválság és -vesztés feletti aggodalom, ami bizonyos laza hangütésű helyzetjelentésben realizálódik. Székely Szabolcs ugyanakkor nem merevedik a lírai én megcsontosodott szerepeibe (önsajnálát, direkt világfájdalom), mert hisz nézőpontok tucatjain át szemlélteti a létezés egészét – metrószéltől vulkánallegóriáig. A nézőpontok ezen relativizmusa nemcsak költészetének, hanem az olvasóknak is jót tesz...

A három ciklus közül az első versláncolat a *naponta másképp*. A kezdő líradarab

(*Metrószélben*) címében heroikus, tárgyában profán alkotás. Az elidegenedés szinte már elcsépelet szólamainak egy látványpékségi, üde újraravárlása. Az embereknek kilenc másodperc adatik reggelente, hogy a mozgólépcső huzatában (metrószél) gravitálva egymás szemébe nézzenek. A *Lába alatt a roppanó kavics* a felnövekvés verse Micimackósan – kimondatlanságba ágyazottan –, csipetnyi pszichológiával spékelve (Kosztolányi hasonló, „panaszos” ciklusai), a felnövekvést, a vonatsínek (kijelölt életút) közötti két lábra állást pátoszként említve, ugyanakkor az ugrálás játékoságával oldva. Az *Első télvégi nap* kijelentése – „egyre körbenézhetetlenebb a táj” – évszakcentrifugájával máris a felnőttlét közepébe röpit minket, ahol egyetlen lehetőség marad a múltás örvényével szemben: a dokumentálás igénye (*Őszi észrevétel*). Mikor is a végpontok szimbiózisa: a precíz lejegyzésvágy és a létközégekben való lebegés óhaja vagy súlyos valósága, valahol a halmaz metszetén „kezet fog”. A *Légzőgyakorlatok* az útban levés filozófiája, azonban tovább bizonytalánítja az olvasót, ha az létfogódzókat keres Szabolcs költészetében. Mert a „belélegezni a csillagok aranyát” alapállapot bármily mindenség-nyugodt, indiai s Brahma-sejtető, hisz ő a világ korszakait lélegzi, mégsem lehet biztos pont, hisz változásalapú (a ház kisszobája, mint az ábrándozó látszólagos nyugalma – a hintaágy és a fa, mint az ábrándozó világlépő varázskellékei – s a tenger, Andok mint a látszólagosan kikezdhethetlen, időtlen, nyugalmat árasztó fenségek, az ábrándozó végtávlatai), bizonytalan porszemmé teszik a szemlélődőt, még ha ezekkel a mindenségbútorokkal be is rendezheti szobáját. Az *Eltévedtem* című versben a szavak valamiféle dehonesztáción esnek át, elfogyasztható étékké silányulnak. Az utca-háló konkrétabbá teszi a kozmoszban való elveszés élményét, főleg ha álmainkat is betonba zúzzák. A káoszról csak az állóképek bizonyossága mentheti ki a városlakót, mert a rohanás megállítása a magányosság (kaotikumhelyzet)

egyetlen ellenszere. Viszont a polisz elszenvedője cselekvésképtelen, hiszen „vagyok állítmány nélküli alany”. E versről, ha mérészen asszociálunk hajdani filmélményeinkre, eszünkbe juthat a Baraka és Jankovics Marcell *Fehérlófiának* harmadik, tizenkét fejú város-sárkány allegóriája is. Nemcsak megfejeli ezt a börtönélményünket, de egyben ki is kezdi a *Helyzetjelentés Budapest légszennyezettségéről* (abszurdba vagy legalábbis újságicikk elejére illő) című vers. A benne-lét, a kívülé-lét s a visszaereszkedve-lét hármasa (komor szanatóriumi hangulat – malícia – sajnálat) a „...miféle örök benzingöz lebeg // Budapest // letüdöztelek” élehetlenség kijelentésben csúcsonyosodik ki. A *Folyó* relativizmusa Hérakleitosz óta köztudomású. A folyó mint énlényeg viszont már nem elcsépelet kép! A bizonyos helyeken levések nem egyenlők az éneggessel, csak az akkori állapotokkal. A folyók ugyanakkor, bár nevük más és más, végeredményben folyók maradnak az őselnevezésbe ágyazottan. A Dunának levés e költeményben több mint folyóság, maga az én, e folyóság azonban túlmutat a nevek esetlegességén. A *Játszóteri dzsajadéva* Bálintja is az összes Bálintok, az összes (fiú)gyermek szubsztanciája. Ebben a szanszkritos ritmusvágtában (Gítagóvinda) a repetitív ősi mozzanat röpit át minket a kislíú hétköznapi válságán. A Bálint – istenképzet – homokozóvilág, mint alapanyag egy fantáziauniverzumhoz, mely a gyermekek sajátja, összeütközésbe kerül (anya – kétség – szobafogság) a tényekkel, s büntetést szül. A fantázia meggyilkolásának zsákutcájából az álmok jelentenek kiutat, amelyek a kíváncsiság luciferi késztetésének (lyukásás – zuhanás – pokol – tudás) mentsvárai a prózai világban... Az általam „elhagyás versekként” definiált költemények: a *Ceruzavázlat* melankolikus hangulata, az *Ima, reggel* (Á, nem – Ámen, profán áhítata), az *Egy mondat a peron mellett* (a lekéssett vonatok közhelyének újraértelmezése), a *Kő és víz* „versbe lőtt seb”-e, mind-mind egy körvonalazatlan nőentitás vokációi.

Az *ideges fény szemerkél* ciklus címének szinesztéziája, akár egy mennyországi időjárás-jelentés ivódik a lelkünkbe. A citátum egyébként ennek a versfüzérnek a záró akkordjából való, lásd a *Nótájára* című vers, amely tipikusan balassis, strófaiság szempontjából is, végeredményben pedig egy XXI. századi istenkereső próbálkozás. Erre a ciklusra amúgy is jellemző a kutató aspektus. A megélt hiányokra adott – szerintem – tétova válaszok (mert másmilyen nem adható)... A *Semmi komoly*, csak egy vers. Ez a vers-csakság azonban kikezdi a nyugalmat, a verstagadók nyugalalmát. A csak szómágiája megemeli a költeményt, a közöny fölött lebegteti. S máris az *Ismeretlen trubadúr balladája az örök törvényről* című Villon-utángondolásnál tartunk, ahol az „egy csak a törvény a közöny” negatív ráolvasása ismétlődik, amit pecsétdőndülésként zúz szét a „másold ki versed önmagadból” megfellebbezhetetlensége és az ajánlás kijelentése: „...nem Te még akkor se hagyd abba // ha egy a törvény a közöny”. A *Tudományos megközelítés* lefokozó mondata: „Filozófálsz, és két izmus között // megszívod szívószáladat”, végleg kijelöli a költő egyetlen „igaz” útját. Ez az út a játékos komolyság lenne? Hiszen most efféle versek jönnek. Az *Altató* csonttörött angyszárny-lehetetlensége, a *Ha bárbonnan, ha bárhová* én-te relativizmusa, a Dunánál – két én (a József Attila-i és Székely Szabolcs-i) összecsobbanása a közös folyó partján, a *Plagiárius* posztmodern orrokra koppintásai, a már említett *Ecloga* „semmitmindent mondó” párbeszéde, az *Álmatlan vacogás* aszklepiadászi ludenszsége vagy a korábbi *Húsdal* gúzsza már-már a groteszk sírás-nevetés melegágya... S következik az alkotói aspekt’ pádimentuma. Az emlékhagyás örök emberi problémája. Ha már leküzdöttük istenábrándjainkat, és megváltós skizofréniákba se süppedtünk bele... Marad a... Mi marad? Az *Egy öreg fényképész utolsó kísérlete*. Az önlét egy pontba fókuszálása. A megnyugvás abban, hogy a halál pillanatának exponálásahangja felér egy életművel.

Kevés? Sok? Ennyi! Hisz a jövőnek üzenő alkotások is egy véges világba lettek belevetve!

A *dallammá bont ablaknyi tájat* ciklus *Reggeli kérdése* már az elődöket kérdőjelezné meg. Épp egy poétika doktoranduszi elhivatottsággal felvértezett ifjú tehetség menne neki Babitsnak. Nincs szó itt neki-menésről, tiszteletlenségről. Csak a játékos-ság, mint szabolcsi alapismérv lendíti a tolat, a fenegyerekesség kérdőjelezi meg a filozófiai teoretizmust. Az *Ötfelvonásos* disztichonjai, jobbak, az elhíresült disztichon-generáló program végtelen sorpáresélyeinél, mint örök ritmusképletduettek az örök kérdéseket „feszegetik” – a nőt mint (ilyet)olyat, de mindenképp hiányzót, s az alkotói lét fájdalmait. Belehetünk a lírai én mögé, abba a konglomerátumba, a titokba, „amely” eddig minket irányított több tucatnyi versen át. Megneszelhetjük belső (z)űrjeit, s feltörhetjük legféltebb fájljait. Az archaikus lüktetésbe ágyazott modernség („sör, bor, rockzene, koncert, punkkal járod a valcert”) egy egyre erősödő tendencia ikonja – ami nem más, mint újítani a hagyományon, s nem gyökerkitéve elvetni azt. A *Kukkolás* szabadvers mivolta a voajör-szabadság élményét fokozza. Az idillbe vetett hit egy másik, meglesett családban realizálódik. Most nem mi, olvasók, hanem a költő kukkol. Boldogságot les... Amit a sóhajtásnyi, leheletnyi *Hajnal-baikuban* fel is vél fedezni. A nő mosolya itt a győzelem. De győzelemre van szükség a nőhöz, a boldogsághoz? Inkább énekre! A *Vulkán* című vers szüreti énekére, egy látszatcsön-des, valós szemlélődő, soha-ki-nem-törő, de azért tűzhányó erélyű költészetre...

Nem maradt más tisztem, mint a könyv megszerzésére buzdítani az olvasót. Remélem, bár néha úgy érzem, túlfilozofáltam azt, amit nem kellett volna, recenzióféleségem nem riasztott el senkit a lényegtől, Székely Szabolcs tiszta, erős, helyet kiáltó, közönséget követelő költészetének valódi, megolvasott ismerésétől.

NOVÁK VALENTIN

Életfehér és szeretetzöld

Kerégyártó György: *Hegyi szakaszok szobakerékpáron*

„Mostanáig úgy éreztem (hozzáteszem: mondták is), túl sok minden érde-

kel, képtelen vagyok bármiben is elmélyedni. Már tudom, ennek az ellenkezője igaz. Egyetlen dolog foglalkoztat: az a közös gondolkodás, amelyet itt jó pár ezer éve gyakorlunk, s amelynek eredményei számtalan, egymást kizáró területen mutatkoznak” – írta 2001-ben Kerégyártó György első megjelent műve, a *Fitria* borítóján. A valóságos helyszínen, valószerű szereplőket felvonultató regény már magába foglalta a – például álmok formájában – fel-felbukkanó novellákat, valamint az író stílusára olyannyira jellemző gondolatritmus szövegszervező elemeit s nem utolsósorban a szerző sajátos humorát. Már ebben az első regényben felszínre kerülnek azok az egyéni szölamok, amelyek újabb érzet- és gondolatvilággal gazdagítják az emberiség „közös” univerzumát. A múltból táplálkozva, önmagunkba építve az elődök élményeit, hozzátéve a megfejthetetlen egyénit, mindig és mindenkor új világ van születőben. S hogy a bennünket körülvevő, számtalan bizonytalanságot rejtő úton egyenesebben haladhasunk a cél felé, a világ igyekszik jelzőkarókat és kapaszkodókat nyújtani felénk. Az író számára ezeket a segítségeket a Bibliából merített rejtelem-sejtelem igazságok és az egymásra építkező visszatérő gondolatok nyújtják.

Négy év telt el, szerzőnk krisztusi korba lépett, nyelvezete letisztult, stílusa áttetszőbb lett. Hősei kiléptek a képzelet valószínűtlen világába, hogy magukra ölthessék a csodák káprázatát. Kerégyártó György új könyvében az élmények játékos asszociációinak útján teremti meg azt a légkört, amelyben a meghökentető történetek teljesen természetesen simulnak bele a Föld mindennapos körforgásába.

MAGVETŐ KIADÓ,
2005

A *Hegyi szakaszok szobakerékpáron* izgalmas, látszólag egyszerű novellái

a „közös gondolkodás” mélységeiben tapogatóznak. Tapogatóznak, hiszen az „egymást látszólag kizáró” nézőpontokat azok esetleges megjelenítésével, eljátszásával igyekszik feloldani. Most nézzük meg ennek az írói öntudatnak az eredményeit.

A *Hegyi szakaszok szobakerékpáron* című kötet háromszor öt novellából álló füzér, melyet további két novella foglal keretbe. Ez utóbbiak valóban külön állnak a kötet magját képező három ciklustól.

Egy ballon szárnyai alcímű novellafüzér egyetlen szóval kifejezve a szeretetről szól, de ez a kijelentés természetesen kevés, hiszen ehhez számos járulék vagy kérdés társulhat. Először is, hogy kik között jelenik meg ez a nélkülözhetetlen érzelm. Jelen esetben egy férfi és egy nő között. A ciklus első novellájának címe ebből a szempontból igen figyelemreméltó, mert előre vetíti a második ciklusban, Isten-ember viszonyában megjelenő szeretet problematikáját: *Zengő érczek, pengő czimbalmok és az idő*. „Ha embereknek vagy angyaloknak nyelvén szólok is, szeretet pedig nincsen én bennem, olyanná lettem, mint a zengő ércz vagy pengő czimbalom” (1 Kor 13,1) – olvassuk a szeretet dicséretét Pál leveleiben. Ezen állapot most Morgan kapitány sorsát jellemzi, aki egy népesen lakott lakatlan szigetén várja kedvese leveleit. Fontos attribútumként megjelenik az idő mint a hosszúra nyúlt nélkülözés, a hiány megtestesítője, ugyanakkor mint a boldogság eléréséhez nélkülözhetetlen fájdalom. A mű első harmadában a valós viszonyok fejreállított környezetében az ehhez igazodó főhős várakozása s az ezen érzések szerint kibontakozó emlékek teremtenek rendet. A feszültség azonban nem csökken és nem is csökkenhet, hiszen folya-

matosan visszatér az alapmotívum: a hiány (mind a kedvesé, mind a tőle várt levélé). Amint feloldódik a vágyakozás, azaz teljesül a kívánság, az elbeszélés a következő novellában kerekedik tovább, melyben a kedves szemszögéből láthatjuk a hiány meglétét. Fontos megjegyezni, hogy a lebegő nyelvezet, az egyszerű képek élet veszik a történet komolyságának. Az olvasót magával ragadják a történések, a játékos asszociációk.

A szerző tükröt tart a nőnek, melyben a férfi választát jeleníti meg, s mindezt fordítva is megeleveníti, először feltételes módban, majd az események sorában beteljesítve a „gondolatkísérleteket”. A nő és a férfi szimbolikusak, hiszen a számos névvel illetett főhős (Morgan kapitány, három lovas, Wheeler stb. – az utóbbi alteregó az író első könyvében is megjelenik), valamint a nő alakja sem meghatározható. A ciklus elbeszéléseit a melegség, az otthonosság érzése teszi hozzánk közelivé, azaz a közös emlékek, melyek az öt novellában szépen lassan megfejtődnek. S mindez – az alteregók felvonultatása, az emlékek kibogozása – nagy írói öntudatra vall. Az olvasó feladata, hogy megoldja ezt a messiészakon játszó rejtélyt. Kerékgyártó György a záró elbeszélésben – *Vanília nappalok* – Wheeler százados halálával állítja párhuzamba a vágy szükségességét és annak paradox jellegét. Egyszerű közhellyel élve: a dolgok fontossága hiányukban mutatkozik meg (ld. levelek, szerelmek, életek). „Wheelernek a halálát követő nap délutánján volt először halálfélelme. Addig, ha gondolt volna rá, azt gondolta volna, épp ettől múlik el, épp így szabadul meg a kínzó rettegéstől. De addig soha nem gondolt a halálra.” A halál állapotát úgy rajzolja meg a szerző, hogy kettős asszociációval tompítja az élet, egyfelől a szoba mennyezetén megjelenő beázás foltján keresztül, másfelől a szükséges cselekvésekből ébredő emlékek szerint.

A kötet következő füzére az *Elégedjék meg a tanítvány*, melyben továbbra is jelen van a szeretet motívuma, ellenben most

más nézőpontból megközelítve. A szerző Guido atya szemszögéből mutatja be a papi hivatás már-már hétköznapivá váló feladatait. A történet mégsem válik profánná. Hiszen az atyának meg kell küzdenie a házvezetőnőjét megszállt ördöggel, a vérrel verítékező diófával vagy azzal, hogy Isten egyszer csak eltűnt. „Azért ne féljetez tőlök. Mert nincs oly rejtett dolog, a mi napfényre ne jőne: és oly titok, a mi ki ne tudódnék” (Mt 10,26).

Guido atya ember, szereti a finom kínai konyhát, a bicikliszerelő teája mellé felszolgált süteményét, ugyanakkor hivatását szeretettel művelő lelkész, aki a *Biblia* útmutatásain túl saját reflexiói segítségével fejti meg a rejtélyeket. A napfényes délutánon apró megfigyelésekből megrajzolt környezetben oldja fel az író a *Biblia* idevonatkozó szimbólumait. A három ciklus közül ez a legteljesebb, a meglepő, máshol csodás események közé hétköznapi történetek is keverednek, például a *Postajárat érkezik* című elbeszélésben egy váratlan futballmeccs izgalmas élményét meséli el. A következő novellában igazi kihívást jelent egy diófa csodálatos esete, amelynek megoldása a nézeteltérések jóváhagyásán alapul. „Amikor végre minden mozgás megszűnt, amikor megint hallani lehetett a legyeket, végre megszólalt. Testvérek!, kezdte. Nézzetek erre a diófára! Mindenki odanézett. Semmit nem láttak. Én azt mondom, ez vérrel verítékezik. Erre a fa tényleg elkezdett vérrel verítékezni. Guido atya folytatta. Ámde a püspök úr szerint nem. Erre a fa abbahagyta a vérrel verítékezést. Azt mondom most már, emelte meg a hangját az atya: ki hogy gondolja, úgy legyen! Pillanatnyi csend állt be, majd hirtelenül kitört az üdvrivalgás.”

A XXI. században egyre inkább eltérő megítélés alá esnek a katolikus egyház köré szerveződő hírek és rémhírek. A szigorú dogmák, parázna papok szalagcímeivel szemben már immunisak az olvasók, vagy vitatkoznak a hozzáértők. Kerékgyártó György könyvében nem tesz fel kérdéseket,

hanem állít, mégpedig azt, hogy a Teremtő jelen van mind kívül (a városkában), mind belül (az atyában, a diófában), s az olvasóra bízta az állásfoglalást. Erre két példát hoznék, melyek látszólag (de ezt bízunk az olvasóra) ellentétesek egymással. Az egyik a címadó elbeszélés első sora: „Önmagának is félve vallotta be, de Guido atya kimondottan szeretett vicces történeteket gyűjteni a Bibliából.” Az elbeszélésből kicseng a tiszta humorba bújtatott kérdés: Ha nem a püspök gyóntatja meg az atyát, akkor ki? – A szobakerékpár. Guido nem egyszer elteker a városig s azon túlra, így szereve gyógyírt mentális bűneire. A másik példa a *Piros lap a kilencesnek* című történet, melyben értesülünk egy döbbenetes hírről, mely szerint Isten eltűnt. Ebből a novellából került egy igen szellemes idézet a könyv borítójára, amely bizonyosan felkelti a leendő vásárló érdeklődését.

Tehát Isten eltűnt, hiánya zengő érczé és pengő czimbalommá változtatja a lelket. „Guido atya egészen kétségbe esett. Mit mond a híveknek, ha Isten karácsonyig sem kerül elő.” Ez a nélkülözés abból táplálkozik, hogy a pap (az ember) nem tudatosan cselekszik, mert mindig máshol járnak a gondolatai. Ez párhuzamos, ráébresztő elemként a futballbíró nagyobbik fiánál is megjelenik. S a vendéglátók asztalánál ülve döbben rá Guido atya – ahol az édesanya a kisebbik gyermeknek bemutatja, szavakkal illeti az asztalon látható tárgyakat –, hogy a körülöttünk látható Teremtés csak akkor nyeri el igazi jelentőségét, ha odafigyelünk rá, akkor ébredünk rá, hogy „Isten ott mosolygott mindenütt”.

A befejező ciklus, *A röppályák ünnepe* egy távoli kikötő világába vezeti el az olvasót. A cím nélküli történetekre – az előző elbeszélésekhez hasonlóan – jellemzőek az eposzok eszköztárából ismert állandó jelzők, asszociációk és gondolatritmusok, valamint Krisztus finom jelenléte. Guido atya történeteivel szemben most az emberi kapcsolatok összetett szövetét fonja egybe az író. Több nézőpontból dolgozza fel az An-

gyali Üdvözlet törzsvendégeinek egy csoport köré szerveződő történeteit, melyeket az író az iskolamester igazgatta, soron következő előadás próbáinak címével helyez el az időben. S ezek a darabok, például *Krisztus Urunk megígéri a Vigasztalót a tanítványoknak* című azt az érzetet keltik az olvasóban, hogy mindezek proféciaszerűen épülnek a szövegbe, előrevetítve a történetek kimenetelét. A novellaciklus csodálatos elemét a sirályok megfejthetetlen nyelvét beszélő lakosok képviselik. E tudomány el-sajátítását az iskolában is tanítják gyakorlatilag egybekötve. Az állatok beszédének megértése a környezetünkre, a többiekre való odafigyelés szinonimája lehet, főleg ha Assisi Szent Ferencre gondolunk. Az események középpontjában természetesen egy nő s az iránta érzett, a barátok összetartását próbára tevő szeretet áll. A befejező történetben az egész művön végigvonuló mozaikok kerülnek a helyükre, melyeket a novellákban szereplő karakterek, jelzők, ismétlések és asszociációk fűznek egybe (pl. a bicikliszerelő, a sárkányrepülő, a kekszszel etetett kacsák, tb.). Így tulajdonképpen fejezetekből álló regényt olvasunk, melyben a különböző elbeszélések csupán eltérő nézőpontokat vagy az azokból következő eseményeket fejtik ki.

A művet keretbe foglaló két különálló novella kötetnyitó elbeszélése a *Tulipák és Gatyás Ölyv* a hófölte mezők szánhúzó világának kiváló versenyzői, akik találkozásait úgy meséli el a szerző, hogy a fehér szín ezer árnyalatával gazdagítja az olvasó fantáziáját. S közben a balladai homályba merülő történetből kicseng a mindennél fontosabb élet, az elveszettnek hitt gyermek megmentése. A könyv befejező írása a *Bárányfelhőn innen*, mely a vigasztalás fiáról és a kegyelemmel teljesről, valamint a gyermekszoba kifestésének „hétköznapi” történetéről szól. Eközben megismerkedhetünk a körülöttük zajló ártatlan étellel, ahol angyalok tréfálkoznak, vagy ahol repülőgépeket ijesztgető sárkányok potyognak az égből.

Kerékgyártó György könnyed nyelvezte, finom szálakból szövődő stílusa teszi igazán élvezetessé és szórakoztatóvá a *Hegyi szakaszok szobakerékpáron* című kötetet, melyben megtaláljuk azokat az értékeket, amelyekkel teljes az élet kívül és belül: a közösség biztonsággal ölelő karjait, a kedves emberi kapcsolatokat, valamint a mindennapok szépségét. Így a mű olyan szimfóniához lesz hasonlatos, melyben az „egymást látszólag kizáró” gondolatok egygyé olvadnak össze: „Dusan Visconti, aki tudta hogyan kell földelni, gyakran gondolt

arra a bizonyos napra délutánonként, amikor a dokkok fölött esőre állt, de semmi, az égvilágon semmi nem garantálta, hogy esni is fog, és a parton, egy gondosan kiválasztott lépcsőre ülve, keksszel etette a kacsákat, vagy esténként, amikor a szél is nyugatnak fordult, és a keleti mólóról látni lehetett, ahogy a sárkányrepülők, hátukon a napkoronggal, áthúznak a kikötő fölött, majd eltűnnek a part menti faszor mögött, miközben messzire hallatszott a csobbanás és a káromkodás.”

DIÓSZEGI KATA

Táltosok unokája

Máté Imre: *Yotengrit, 1–2*

rábaközi tudók, sámánok szellemi hagyatéka alcímmel megjelent kötet kiadását a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma

és a K+E Tanácsadó BT támogatta. Az illusztrációkat Máténé Darázs Mária készítette.

A sámánok sok változata él ma is, főleg a természeti népek körében, általában nem azonos a táltossal, mely talán az ázsiai és az onnan származó, tehát a magyar nép körében is ismeretes volt. Azt mondanám és mondja Máté is, hogy a sámán látó-ember volt, erejét tekintve ez gyógyításban teljesedett ki, tehát hasonlatos az indián varázslóhoz – medicine man! –, míg a táltos tudó-ember volt, tehát valami olyan örökséget hordozott, amely plusz vagy alternatív tudást adott. A sámán és a táltos képesség olykor egyetlen egyedben megnyilvánult.

A *Yotengrit* egy olyan világba visz el bennünket – és ez csak részben álomvilág –, amelyről azt hittük: régen alámerült. A könyv azt bizonyítja, nem így van. Ez a világ,

PALATINA
KIADÓ ÉS NYOMDA,
2004;

PÜSKI, 2005

legalább a Rába-közén, földalatti nap gyanánt tovább élt.

Jól emlékszem arra, amikor a lángoló hajú fiatalember, aki akkor Imre

volt, mint elsőéves megjelent a bölcsészkaron. Előadta hármunknak, főlösöknek, hogy már akkor fölcsapott a magyar ősvallás kutatójának. Volt, aki ezt megmosolyogta, bennem azóta csiholódott az érdeklődés. A téma rádióelőadás sorozatát nem hallottam, a *Yotengrit*-kötet tehát meglepetésszerűen hatott.

A kereszténység előtti, sőt egyidejűleg vele párhuzamosan vallás – nevezzük ezt BÜÜN-nek – tűzzel vassal való írtás áldozata lett a Szent István-i és az őt követő időkben. Az írtást törölni lehetett, így tehát a magyar pogányság folytatódó életérzése főként írtásban csak a virágénekekben csapódhatott le, s ezek leiratai már csak a reformáció utáni időkben válhattak irodalmi és zenei kincsekké. A vallás megrezdülései, kikövetkeztethető tetelei a táltosok emlékezetében élhettek tovább.

Máté korszerűen állapítja meg, hogy a nagy népmozgásokat klímaváltozások idéz-

ték elő. Gyórfy György, a Szent István-i hagyaték kutatója ugyanerre a következtetésre jutott. A magyarság esetében a vándorlásoknak az is a következménye lett, hogy tízujjú őseink magukba szívták ugyanennyi ujra való kultúrát, és vallásuk más népekhez hasonlóan amalgám lett. Befogadta a Mitra, a manicheista, a perzsa-Zarathustra elemeket, közvetve a hinduizmus egyik ágának kisugárzását és – talán még a honfoglalás előtt – a görög-latin-zsidó-keresztény hatást. Máté, az összehasonlító vallástan segítségével a BÜÜN-nek kilenc könyvet tulajdonít, ezekből a jelen kötet négyet tár föl, nagy lélekerővel, vajákos belélató költőiséggel.

A vallás egyik alappillére a zoroasztrizmus, annak dualisztikus világfelfogása volt. Bár keresztény ember vagyok – talán nem elég jó annak –, mégis vonz a dualitás, mely szerint a Jó meg a Rossz a lét garanciája. Máté kítűnő elmefuttatása sugallja, hogy a jó attól jó, hogy túljutott a meglevő rosszon. Továbbá igen találónak érzem, amit a Mitra vallás fuzionáló szerepéről állít. A Jelenések Könyve a Mitra vallás szellemében íratott. Azt azonban nem írom alá, hogy a karácsonyfa kultusz tőlük jött volna. Ez a germán világ és a karácsony fúziója.

Ha tényleg visszavezethető a pogány vallás egy tételére, hogy az ember különböző állatfajokból fejlődött ki, akkor ez radikálisabb és hihetőbb álláspont a bibliainál. Ugyancsak bölcséletileg előrehaladott a vélemény: „Jó istenek nem várnak imádatot... részeink, mi részeik vagyunk.” Ez a gondolat már-már párhuzamos a panteizmussal. És ezt én teszem hozzá, a panteizmus nemcsak a filozófusok kötényéből ömlött ki, hanem az animista vallások hagyományaiból is átszivárgott. Ha e nehéz szellemi bankók után eljutunk az aprópénzhez, feltűnő lesz – néhol a keresztény gyakorlatba is beolvadó kúrógaras intézménye. Titkát nem árulom el, tessék megszerezni a könyvet és a 131–132 lapon elolvasni.

Máté Imre nyelvésznek sem kutya. Eredzetesei többnyire meggyőzőek, találóak.

Nyelvi fordulataiban „kutyát fejnek”, „kacsalábon forgó vár” áll, a „disznótücs” felbukkanásában gyönyörködhetünk.

Néprajzi megközelítése sokszor módosítja az elfogadott történelmi tudásanyagot, olykor azonban megkérdőjelezhető. Szeretném tudni, honnan veszi, hogy a vallásos IV. Béla megtagadta volna a szentegyházi oltalom jogát? A gácsok csak kisorozatban voltak kelták, mivel a honfoglalás korára már beleolvadtak a hódítókbá. És ha már a keltáknál tartunk: Szent Patrik nem ölt meg senkit, csupán a kelta ősvallást. Ezért a Patrik-mondakörök egyikét a legyőzött druidák is sugallták. Különleges személyiség volt, rábeszéléssel, szelídséggel, a kiskirályok meggyőzésével érte el azt, amit Szent István tűzzel-vassal. Egyik titka nyilván abban rejlett, hogy a druidákat, ahol lehetett, keresztény papokká „képezte át”, s az ír ókereszténység kelta-keresztény amalgám lett. Bőromön érzem – nejem, ír rokonaim, ír egyetemi kollégáim révén, hogy a kelta világlátás nem halt meg, hanem tovább él, szellemekkel, manókkal, szent forrásokkal, a fák tündéréivel.

Mindez nem von le Máté Imre kiemelkedő teljesítményéből. A II. kötet megjelenése után feltehetőleg MAGNUM OPUS-ról kell majd beszéljünk.

Nem sokkal az első kötetről írt recenzióm megírásának befejeztével megérkezett a *Yotengrit* 2. kötete. Hír szárnyán érkezett: két zsúfolásig megtelt terembei előadás és egy ötnapos könyvheti aláírás-sorozat után. Elmondható, hogy a *Yotengrit* (melynek 1. kötetét is rögvest utánnyomták), a 2005-ös első félév nagy könyvsikere. Minek tudható ez be? Igyekszünk erre a kérdésre itt, a 2. kötet bemutatása során, részletesebben felelni. A könyv két kötete egy könyv, kettéosztva. Forrásvidékéről maga a szerző, Máté Imre így ír: „Nyugat-Magyarországon, elsősorban a Rábaközben, Szigetközben, Csallóközben, a Habságban létezett egy úgynevezett szubkultúra, tehát egy zárt, konspiratív jellegű közösség, mely a XX. századig tudatosan ápolta a magyar táltosok hagyományát, a BÜÜN-

nek nevezett vallás bölcseletét, etikáját, jog és orvostudományát, valamint az ősök történelmi emlékezetét.”

Fontos, hogy ebben a hitvilágban mely akár 8–10000 évre mehet vissza, a szellem is anyag, van mennyisége és minősége. Az istenség is mennyiség és minőség, és nem a semmiből teremt, hanem saját szellemanyagából. Ez a gondolkodásmód összefügg a természeti népek szellemvallás-variációival és végső soron a panteizmussal is. Idetartozik az is, hogy a jézusi parancsolat: „szeresd felebarátodat, mint tenmagadat” a táltosok hagyományában a *Jó szomszédság törvényében* integrálódik, tehát „Ne bánts, ne árts, istápolj, segíts!”

A Bevezetőt követően a „Könyvek” sorrendjét kapjuk, mondjuk így, a következő témaköröket: ÁRMÁN, a rossz és működése, a vétek, a tűzőzön-vízözön mondjába ágyazva; KÜSZÖB, születés, halál, varázsolás; VAS-ORU, ünnepek, lélekápolás; ISZTIEN VILEGEN, Isten és ember, a Mesterek szavai; MÁ-GUR, a lovasszövetség a második csodaszarvas monda.

Bár egy időben gyűjtötték anyagukat, majd írták-megírták új csapást jelentő könyvüket, Alinei professzor és Máté Imre nem tudhattak egymásról. Idén jelent meg magyarul Mario Alinei *Ősi kapocs* című korszakalkotó könyve, a magyar-etruszk nyelvrokonságról. (Az eredeti: *Etrusco. Una forma arcaica di ungherese* 2003-ban Olaszthonban). Bár a két nyelv első írásos összevetési alapja között tizenegy évszázad húzódik, az összehasonlító nyelvészeti és archeológiai bizonyítékok mutatják, hogy egyrészt a magyarok (nem a „honfoglalók”) már egy évezreddel korábban a Kárpát-medencében (is) voltak, másrészt, hogy az Itáliában etruszkként ismeretes népcsoport, a Kárpát-medencéből vándorolt le Észak-Olaszországba.

Feltehető, hogy Máté *Yotengrit* anyagának egy ősi rétege ezekre a honfoglalás előtti magyar időkre megy vissza, melyek egyik variánsa a „kettős honfoglalás”, László Gyula deklarált elmélete szerint, de ki nem nyilvánított sejtése szerint valószí-

nűleg „folytatólagos honfoglalásról” kellene inkább beszélnünk.

Sem Máté, sem Alinei nem tagadja a finnugor, azontúl az uráli nyelvrokonságot, és mindkettejük felfogásában szerepet játszik a török (helyesebben türk) népekkel való együttlét, társadalmi kapcsolódás. A nyelv és a vallás (a hitélet, a lélek élete) az, mely ha mást nem, hát élő csírákat átment, akár egy évezreden. A rábaközi sámánok BÜÜN vallásában megtestesül (meg-meg-testesül) az Isten, és így volt ez az etruszkoknál is. A hamuvederbe kerülő test mögött a szellem, mindkét hitélet szerint, a másvilágba kerül, ez az etruszkoknál csupán alvilág, nem a büntetések katlana. Az etruszkban a varázslónak, a varázslásnak, a varázsszavaknak nagy szerepe volt. (Az – Ás – etruszk szógyök a magyar áldás szóhoz köthető, és mindkettő a finnugor al(e)=elvarázsol szóra vezethető vissza.) Az etruszkban a főisten mellett vannak mellékistenek, mint ahogy a Máté bemutatta Tengrit isten mellett ott az Ukko istenanya, de specifikusabban: a Fehérlófia hős a „Magyarok Istenévé” válik. (Az istenanyakultusz per sze még messzebbre elvezet, a Kárpát-medencében a villendorfi Vénuszsig, az itáliai félszigeten a Máriát évezredekkel megelőző Madonna-kultuszig.)

Máté könyvének egyik hallatlan erénye e gondolatgazdagság és további gondolatébresztés. Hasonlóképpen Junghoz, aki a jelen mozaikkockáiból a lélek akár történelemelőtti világába elvezet, a Máté felvezette sámántudás és költészet a feneketlen mélyig – és ahol tettenérhetjük a formálódó anyagot – érleli az ehhez szükséges szavakat és az ezt epikusán kitöltő történeteket.

A *Yotengrit* sikerének titka a varázslásban rejlik. Olvasója belefeledkezik egy olyan világba, mely megvan ugyan, de csak szűk körben és véka alatt; Máté elővarázsolja a szellemeket, melyek ezt a világot belengik. A lélek (bölc, furcsa, átmentett, elfeledett) világa mellett megvan az anyagi világ, egy korábbi társadalom természetesebb és természeti világa. Ehhez kapcsolódik a *Népi természetgyógyászat* című fejezet, mely a sámánok egy-

kori gyógyító szerepére is utal. (Így van ez az indiánoknál, volt a keltáknál.) Talán ez az aspektus az, mely leginkább ismeretes e szubkultúrából, ez, amelyik legjobban elterjedt és fölvirágoztatott a „természeti gyógy-módokban”.

A *Yotengrit* zárófejezete három „tudót” mutat be: Jámbor Jánost, Nagy Ferencet és Bendes Józsefet. A szerző idekívánczozik negyediknek. Könyve pedig mesterműnek.

KABDEBŐ TAMÁS

Értékkoncentráció

Novotny Tihamér: *Szétguruló üveggolyókban*

Novotny Tihamér,
miként a megszál-
lottak, egy kissé naiv

VAJDA LAJOS STÚDIÓ,
2004

„élet-meghosszabbítás
és az emberléthiány”
kérdéseire feleletet adni.

ember. Szétguruló üveggolyókban – az egyik örökmozgó lesz, a másik Holdnak áll – akarja megragadni a végtelent. Azt gondolja, mi több, hiszi is, hogy ezek a misztikus tárgyá vált gömbök – talán a fény segítségével – öröktől fogva világító bójákként funkcionálnak. Mert magukba gyűjtik azt, ami lényük eleme: a világosságot. Csakhogy égi és földi világosság – a vonat kereke alatt hiába párhuzamos a sín pár – nem ugyanaz. Az egyiket a szakralitás táplálja, a másikat létünk szentjánosbogara. Amely üveggolyó az előbbi által világítatik át, abban benne van a „végtelen” egy darabkája. Ám amelyik a rávetülő fénytől, akár örökmozgó gyanánt, csak csillog, abban mindössze a valóság elemei leledzenek.

Máris előttünk a megfoghatatlan drámája; de aki a szerteguruló üveggolyókban – akár magyarázható a széttartás pályája, akár nem – nem érzi a lét terhét, összes megoldatlanságunk gubancát, az sose vág neki a meghódíthatatlannak. Novotny Tihamér nekivágott. Vaskos tanulmánykötetének minden sorában a művészetet magyarázza. Két és fél évtized alatt hihetetlen mennyiségű műtárgy és számtalan életmű került nagyítója (néhány esetben bonckése) alá, s ő tanulmányban, kismonográfiaiban, megnyitóbeszédben, előszóban, tárlatkritikában, művészportréban próbált – egy Bukta Imre-közelítés címével szólva – az

A műalkotáshoz való hozzáállása tehát emberközpontú, ám vizsgálódását át- meg át- járja a szociológia, a filozófia, a lélektan, az irodalom – ezen belül is elsősorban a költészet s nem utolsósorban a Biblia és mitológia, vagyis a jelkép erejű tágasság szelleme és levegője. Mondatai s értelmezéstornyai ezért elűtnek – kivételként csak korai látványszociológiai tanulmányai említhetők (*Egy lakótelepi környezet vizsgálata; És Ady Endre kívül kommunikál?*) – a szokványos, leginkább szakzsargonra épülő művészettörténeti tanulmányoktól. Ebben az elemelésben – minden a jobb megvilágítás érdekében történik – nagy szerepet játszik a költészet hatáselemeit magába emelő hangulati leltár érzékletessége.

Csak egy példát: az abszurd versnél kell-e abszurdabb megnyilatkozási forma, hogy – párhuzamban a tárgyalt témával – a létvalóságában ugyancsak abszurd Vajda Lajos Stúdió milyensége, a magyar művészetben betöltött szerepe megvilágításék. Mi volt tehát a VLS? Egy duzzasztó púp a tengeren. Egy túsarkú sebességváltó a Duna menti fővenyen. Egy sugárvető légkalapács az aszfaltvörösen égen. Egy egyedülálló szabadiódós Atlantisz, melynek gölyalába púpot nyomott a Föld másik oldalán. Ez a groteszk, a szürrealizmust értelmező gesztusként alkalmazó szöveg – talán tudatosan, talán ösztönösen – visszanyúlik az

alapító atyák, ef Zámbó István és fe Lugossy László vitriolosan „nalajás”, nem kevés társadalomkritikát hordozó korszakához (*Első Edvinista Kiáltvány*). S fölütése karakteresen idomul – a szöveg az *Új Vegyes* című kiállítás megnyitójaként (1986) hangzott el – a VLS társadalmat sokszor megbotránkoztató akcióihoz.

Az érték jegyében munkálkodó, némelykor költői talárban tetszelgő művészettörténész tehát vállaltan hatásvadász is, csak minél érzékletesebben jelenítődjék meg mondanivalója. Ha a kifejtés hatékonysága úgy követeli, még az egyszavas verstől sem riad vissza: mi másan úszkálnának Somogyi György színkombinációs szírommintái, mint tócsaterítőkön? Ezekkel a költészettani kiskátékba illő „ellágyulásokkal” szemben viszont ott van a logikusan több részre osztott – több alkotói korszakot megvilágító –, a motívumkincs és a technikai megjelenítés változásáról, a jelképvilág kiteljesedéséről csaknem egzaktan valló, árnyalt filozófiai és eszmetörténeti háttérrel rajzoló, de sosem száraz tanulmányok-pályaképek egész sora (Kovács László, Gubis Mihály, fe Lugossy László, Kacsó István, Bukta Imre, Győrffy Sándor, Bereznai Péter, Borgó György Csaba, Krizbai Sándor s nem utolsósorban Aknay János arcképei).

Miként egyik-másik művész, Aknay is több tanulmányt kapott. Ezek közül is Novotnyknak egy viszonylag korai írása említendő. Példaértékű, ahogyan az egyre karakteresebbé váló festőművész vászonra emelt a városra jellemző motívumait rajzokban föltárja, méghozzá a szentendrei nagyok – Vajda, Korniss, Barcsay, Deim, Balogh – rokon vétetésű motívumainak a fényében. A konstruktívizmustól a rovásírásig. És egészen különleges, már-már átszellemült megidézésre vall – nyilván a baráti szálak is közrejátszottak ebben – Győrffy Sándor ünnepi, a parasztösök szellemének adózó, a tájjal együtt lélegző térberendezésének számbavétele. (*Útban a szubjektíven értelmezett szakrális-mitikus téralakítás felé*).

A pályaképek, műelemző vonulatok, a csoportokon belüli, egy-egy alkotáshoz köt-

hető jellemzések (Elekes Károly – *Imola*; Kacsó István – *Sejt – Elem*; Krizbai Sándor – *Szoláris* stb.) szintén fontos részei Novotny pontos, a kapcsolatokat, egymásra hatásokat, eredőket megmutató, sőt a hely – a kitüntetetten átformált táj vagy tér – szellemét és kisugárzását ugyancsak kiemelő érték-koncentrációjának. Ez az érték-koncentráció természetesen a nagyobb, több alkotót mozgató és inspiráló társaságokról írott esszéknek és tanulmányoknak is sajátja (*MAMŰ, Marosvásárhelyi Műhely, 1978–1984; Tegnap és Ma; A szentendrei Vajda Lajos Stúdió „E/4”, azaz – 4! – érintésben*), s ez rántja össze, a hangulati elemeken mindig túllépve, az izgalmasabbnál izgalmasabb, az esztétikai kalandozások szerint kortörténelmet író beszélgetéseket is.

Azon lehet meditálni, hogy a *Szétguruló üveggolyókban* című tanulmánykötet horizontja szűk-e, vagy tág – a nevekből eddig is kitűnhetett, hogy a szerző hallatlan figyelmet szentel a Vajda Lajos Stúdió és a mára már magyarországiává vált Marosvásárhelyi Műhely vonzáskörében élő alkotóknak –, de a szellemi disputák színvonalához kétség nem fér. A többnyire egyénenként, de van úgy, hogy több művésszel együttesen folytatott beszélgetések izgalma a kérdező és a válaszoló(k) aktivitása adja. És a vitatémák (nyílt-e, vagy zárt a Vajda Lajos Stúdió; a transzszilvanizmus átörökíthető-e stb.) őszinte, egyenes beszédű kitérője. Az emlékezet időnkénti kihagyása vagy az önmagának saját személyének tulajdonított nagyobb szerep, a befogadás milyensége ugyan egy időre kibillentheti a beszélőt (sok esetben a vallomástevőt) nyugalmi állapotából, de a gyakran egymásnak ellentmondó múltidézésekből, haragos visszatételekből is kikerekedik az ellentmondásokkal teli, társadalmilag frusztrált, a művészi kezdeményezéseket megnyomorító korszak képe.

Ez, jóllehet a szocialista tábor börtönei ugyanolyan színűek, természetesen más volt Magyarországon, mint Romániában. Nálunk is (mondjuk úgy, fölforgató tevékenységükért) leültettek embereket – lásd ef

Zámbóék vesszőfutását –, de a megmagyarázhatatlan szigorban is volt egy csöppnyi humánus. Magyarán, a társadalommal szemben ágáló – művészeskedő vagy épp avantgárd indíttatásból a művészetet gyakorló – alkotók élete nem forgott veszélyben. Nem kellett félniük, mint a szomszéd országban élő társaiknak, a balesetnek álcázott, hatalom kifundálta gyilkosságoktól. Az ilyesfajta körülmények – kinek-kinek a saját bőrén érzett léttapasztalat – igencsak meghatározzák az igazság kimondása jegyében lázadó művészet hatókörét, cselekvési irányát.

Ebből a szempontból Románia, Cseh-szlovákia és Jugoszlávia – Novotny figyelve jobbra csak Romániára terjed ki – egyben-másban mögöttünk, egyben másban előttünk járt. S a művészek irányába gyakorolt tolerancia tekintetében a szomszéd országok között is különbség volt. Azzal, hogy a délvidekiek hallgattak a Tito partizánjai által magyarokat ért atrocitásokról (ne kendőzzük el: több tízezer magyar legyilkolásáról), virulhatott náluk az avantgárd. Amíg az újvidéki *Új Symposion* és a szabadkai Bosch+Bosch csoport – igaz, kisebb fenyegetésektől zaklatva – az önálló arc megteremtéséért folytathatta izgalmasabbnál izgalmasabb kísérleteit, addig Romániában a modernség (legalábbis ami a magyar művészetet illeti) négy fal közé szorult.

A fáziskésést mindennél meggyőzőbben mutatja, jóllehet a Secolul 20 (Huszadik Század) az egész világra tárt kaput – magam is emlékszem a Joyce- és Brâncuși-különszámra) – az *Ötödik Évszak* kései (1980) megjelenése. Hogyne okoztak volna hosszú ideig problémát a képzőművészet modern irányzataira esküdő fiatalok, mikor nem sokkal azelőtt az egész romániai magyar képzőművészet mint entitás kétségbe vonatott. (Emlékezzünk csak a marosvásárhelyi *Igaz Szó* különszámát kísérő viharokra. Egyébként a fiatal írókat és képzőművészeket szárnyára bocsátó *Ötödik Évszakot* is ez a folyóirat gondozta.)

Ez a kis kitérő, bár ilyesféle sugallat Novotny eszmefuttatásaiból is érződik, arra talán jó, hogy fokozottabb érdeklődést tanúsítsunk a MAMŰ-tagokkal folytatott beszélgetések iránt. Pontosabban, lássuk a vajdás disputa és a mamús disputa közötti különbséget. Ez utóbbit valaminő ki nem mondott, de az interjúk hangulatát meghatározó fájdalom árnyalja. ef Zámbó István és fe Lugossy László a kecskeméti alapítást körbejárva valósággal szárnyalnak – történelemföldidéző maszkljukat az A. E. Bizottságos alapállás csak színesítette –, míg mamús társaikat még mindig a felejthetetlen rossz tartja hatalmában. A filozófiából, eszmétörténetből stb. jól fölkészült riporter Elekes Károlyt faggatva – „tájérzete” felől tudakozódva – mindenképp Hamvas Bé-lával akarja szembesíteni (*Imoláról, Panteon-Panteonról és Narcissusról*), ám hamar zátonyra fut. Elekes közli: „a Pentenonnak semmi köze a transzszilvánista eszmékhez – közbeveti: Kós Károly volt az utolsó összetett gondolkodó –, mert tökéletesen véletlenül jött létre”. És az otthonról cipelt kincs is csak látszólag csillog: „Az Erdélyből hozott valami, az a töltés, amit magamba hordozok, az egy borzasztó átok!” Miért? Mert mítoszi ködbe kellett emelni a bántást, a durvaságot, hogy elviselhetővé váljék – sőt valamiképpen segítsen is mint erdélyi lelkiség – önmagunk megtartásához és az arc kifermálásához.

Krizbai Sándor – „igyekszem igazságos lenni a múlttal” – sok érdekes dolgot mond el a világuk kialakítására ható magyarországi ösztönző erőkről (a régi *Mozgó Világról*: „maga volt a Fény!”; Csoóri és Nagy László költészetének szerepéről). És az itt először olvasható Ferenczi Károly-interjú is (*Műved emberségedet hordozza*) bőséges adalékkal szolgál a romániai magyar avantgárd megszületésének körülményeihez. És akkor még nem is említettem az organikus szobraiban Brâncușira ütő Dienes Attilát, Ady Józsefet, Szabó Zoltán Judókat és Szász Sándort és nem Matyófalvi (Matyó) Gábort, Selényi Károly Istvánt, Balogh

István Vilmost, a szitanyomtatást bevezető Kocsis Imrét és végképp nem a vendégművészeket: Kurt Welthert, Varga Welther Juliát és Pedro Tivadart.

Novotny Tihamér esszé és tanulmánygyűjteménye fokos könyv – sok benne a betű,

a szerző gyakorta valamit kétszer mond, nem könnyen adja meg magát az olvasónak. Aki viszont mélyébe merül, egy gazdag képzőművészeti élményvilág birtokosa lesz. ✠

SZAKOLCZAY LAJOS

A Hitel márciusi számának szerzői

Ablonczy László (1945) Budapest

Ágh István (1938) Budapest

Alföldy Jenő (1939) Kecskemét

Balotă, Nicolae (1925) Párizs–
Bukarest

Baranyai Norbert (1978) Debrecen

Csoóri Sándor (1930) Üröm

Diószegi Kata (1981) Budapest

Dusa Ödön (1943) Budapest

Ficsor Mihály (1964) Budapest

Fodor Miklós (1967) Isaszeg

Gazda József (1936) Kovászna

Kabdebó Tamás (1934) Dublin

Karsai Zsigmond (1920) Pécel

Kerekgyártó György (1970)

Budapest

Kerek Imre (1942) Sopron

Lackfi János (1971) Zsámbék

Lázár Ervin (1936) Budapest

Novák Valentin (1969) Budapest

Papp Endre (1967) Budapest

Pardi Anna (1945) Budapest

Szakolczay Lajos (1941) Budapest

Székegy Szabolcs (1983) Budapest

Szigeti Lajos (1940) Budapest

Tornai József (1927) Budapest

Utassy József (1941) Rédcis